

שאלה מעו"ד יזהר הס, מנכ"ל התנועה המסורתית: בעל יקב בנגב פנה אלינו להעניק לו השגחת כשרות. בכתובת החוזה אנו צריכים להכניס את כל התנאים והפרטים, אפילו אם הם לא שייכים כעת. האם ניתן לבעל היקב היהודי להעסיק עובד לא יהודי?

תשובה:

ידידי עו"ד הס,

א) מקור האיסור לייך נסך וסתם יינם

אנו למדים במסכת עבודה זרה שיש מספר מאכלים של גויים שהם אסורים באכילה, "אלו דברים של עכו"ם אסורין ואין איסורן איסור הנאה חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו והפת והשמן שלהן... ושלקות...". (ע"ז ב:ו). לגבי חלב, החשש היה עניין של כשרות גרידא, "משום איחלופי" (ע"ז ל"ה ע"ב), כלומר חשש שהגוי היה מחליף את החלב הטהור בחלב מבהמה טמאה. לגבי פת – הסיבה הייתה "משום חתנות" (ע"ז ל"ה ע"ב). לגבי שלקות, או הכינוי הנפוץ יותר "בישול עכו"ם", היו שני חששות – "משום חתנות" (ע"ז ל"ה ע"ב רש"י ד"ה "והשלקות") ושמא הגוי "יאכילנו דבר טמא" (ע"ז ל"ח ע"א רש"י ד"ה "מדרבנן").

אף היין של גויים אסור, לא רק בשתייה, אלא אפילו בהנאה (ע"ז ב:ג). הסיבה לחומרה הזאת כלפי יין כרוכה בטעם האיסור – "משום דדלמא נסכיה הוא" (רש"י ע"ז כ"ט ע"ב ד"ה "שהיה מתחילתו יין"). החשש הזה של נסיכת היין לעבודה זרה, "יין נסך", אינו קיים אצל המאכלים האחרים שהזכרנו. בנוסף לייך נסך יש גם את האיסור של סתם יינם – כל יין של גויים. הסיבה כאן היא דומה לסיבות שראינו אצל מאכלים אחרים – "משום חתנות". לגבי סתם יין החשש בא לידי ביטוי "משום בנותיהן" (ע"ז ל"ו ע"ב), "שהיין בוער בו ומביאו לידי בנותיהן" (ע"ז ל"ו ע"ב רש"י ד"ה "משום יינן"). אם היהודי הוא בעל היין ורק יהודים היו מעורבים בהכנת היין, יש אומנם דעת רבי שמעון שמתיר יין מן הסוג הזה שנגע בו נוכרי (ע"ז ד:י) אבל דעת הרוב היא שהיין אסור, ולא מעלה ולא מוריד אם הוא בבעלות גוי או יהודי. אם סיבת האיסור היא משום יין נסך, לא משנה אם הגוי מנסך את היין שלו או של יהודי. אם סיבת האיסור היא משום בנותיהן, יכולה להיות קירבת הדעת, הן אם היין של גוי הן אם היין של ישראל.

נראה שכל האיסורים האלה עתיקים מאוד. יש אפילו דעות, הן בירושלמי (שבת י ע"ב) והן בבבלי (ע"ז ל"ה ע"ב – ל"ו ע"א) שהאיסורים החלו בתקופת דניאל, הרי כתוב "וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפני המלך וביין משתיו" (דניאל א:ח). מתפתחת מחלוקת בסוגיית הגמרא אם דניאל הורה את האיסור על יין גויים לכל ישראל או אם זו הייתה גזירה של תלמידי הלל ושמאי. מסקנת הגמרא היא שדניאל גזר בעיר משום חתנות ושתלמידי הלל ושמאי גזרו עליו באופן גורף, אפילו בשדה, מקום שבו לכאורה יש פחות מגע בין האוכלוסיות השונות. הגזירה על היין של בית הלל ובית שמאי היא רק אחת משמנה עשר דברים שגזרו עליהם בעליית (בקומה העליונה של ביתו של) חנניה בן חזקיה (שבת א:ד). יש דעות שונות לגבי התכנים המדויקים של הגזירות אבל הן נועדו להרחיק בין היהודים ללא יהודים.¹ הגזירות לא התקבלו בפה אחת, בלשון המעטה, והוויכוחים התלהטו עד אלימות ממש, "תלמידי ב"ש עמדו להן מלטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל" (ירושלמי שבת דף ג טור ג/ה"ד).² אם כן לא פלא ש"נמנו ורבו ב"ש על ב"ה" (ירושלמי שבת דף ג טור ג/ה"ד) בהצבעה ו"אותו היום היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל" (ירושלמי

¹ ראה ישראל בן-שלום, בית שמאי: מאבק הקנאים נגד רומי, הוצאת יד יצחק בן צבי, אוניברסיטת בן-גוריון, 1993, פרק שביעי ע' 252 – 272.

² קרבן העדה מפרש "ח"ו לא הרגו אותן נ"ל". למרות זאת יותר סביר הפירוש של ליברמן, ירושלמי כפשוטו ע. 38 "והנה ראיתי לאחדים מן החכמים שרצו להגיה את המלה "הורגים" או לפרש אותה באופן אחר, אבל אי אפשר, כי מפורש מעיד לנו הירושלמי להלן בהלכה זה: שמונה עשרה אפילו גדול אינו מבטל מפני שעמדה להן בנפשותיהן."

שבת דף ג טור ג/ה"ד). סביר להניח שסיבת הנחרצות הייתה האווירה האלימה בארץ ערב פרוץ המרד הגדול נגד רומא בעשור השביעי לספירה. חנניה בן חזקיה היה בין ראשי בית שמאי שצייד במרד ותמך בגזירות להרחיק את היהודים המתבוללים מהרומאים. בית הלל היה מתון יותר, רצה להמשיך לפייס את המושלים הרומאים והתנגד לגזירות הקשות.³

המשנה (עדויות א:ה) קובעת ש"אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו אל אם כן גדול הימנו בחכמה ובמנין." ועוד הא אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן בכל יכול לבטל בית דין דברי בית דין חברו חוץ משמונה עשר דברים שאפילו יבא אליהו ובית דינו אין שומעין לו" (ע"ז ל"ו ע"א).⁴ אבל יש שני קשיים בדברי רבי יוחנן.⁵ אחד כבר מופיע בירושלמי, "אמר רבי מנא לא מסתברא דלא הואיל והוא אונס בטל" (ירושלמי שבת דף ג טור ד/ה"ד). לפי רבי מנא, כיוון ששמונה עשר הדברים התקבלו באלימות, כלומר תלמידי בית שמאי מנעו באופן פיזי מתלמידי בית הלל להצביע כראוי בעלייתו של חנניה בן חזקיה, הגזירות בטלות או לפחות עשויות להתבטל בעתיד.⁶ איננו פוסקים כאן הלכה למעשה לפי הירושלמי אבל באופן עקרוני דעתנו נוטה לדעת רבי מנא. בהמשך נראה שעמדנו היא אכן לבטל את הגזירה של בית שמאי בשדה ולשמר את הגזירה אליבא דדניאל בעיר.

(ב) התרת הנאה ביין גוים כיוון שהם אינם "יודעין בטיב עבודת כוכבים"

אנו לא הראשונים לפקפק בגזירה הזאת שהתקבלה ביד רמה. הקושי השני מופיע בשלב יותר מאוחר אצל הגאונים והראשונים. הפתח לדברי התוספות מופיע בברייתא בע"ז נ"ז ע"ב שטוענת שגויים "קטנים אין עושין יין נסך", לכאורה כיוון שהם אינם מבינים בטיב עבודה זרה. אם קטנים אינם מבינים בטיב ע"ז אולי יש גם מבוגרים שאינם מבינים? תוספות ד"ה "לאפוקי מדרב דאמר תינוק בן יומו" כותבים:

. . . ועוד פירשו רשב"ם והריב"ן בשם רש"י שכתוב בתשובת הגאונים כי בזמן הזה אין איסור הנאה במגע עובד כוכבים ביין כי עובדי כוכבים של עכשיו אין רגילין לנסך לעבודת כוכבים וחשובין כאין יודעין בטיב עבודת כוכבים ומשמשיה והווי להו כתינוק בן יומו ועל זה אנו סומכין לגבות יינות העובדי כוכבים בחובותינו . . . וא"ת כיון דגזרו על ניסוך העובד כוכבים הוה ליה דבר שבמנין דצריך מנין אחר להתירו וי"ל דלא גזרו אלא על המנסכים וכיון דהשתא לא הווי מנסכים לעבודת כוכבים יש לתלות להיתר . . . מיהו קשיא סתם יינם היאך נתר בהנאה כיון שגזרו על סתם יינם משום בנותיהם והא גם עתה שייך זה הטעם וי"ל דמאי דגזרו סתם יינם לאסור בהנאה יותר מפתם ושמןם היינו משום דשכיחי לנסוכי לעבודת כוכבים אבל עתה שבטל ניסוך שאינם יודעים בטיב עבודת כוכבים דיו להיות כפתם ושמןם או כבישולי עובדי כוכבים לאסור בשתיה ולא בהנאה והמחמיר תבא עליו ברכה.

³ ראה ישראל בן-שלום ע. 264.

⁴ בירושלמי שבת דף ג טור ד/ה"ד גורסים ". . . רבי יונתן בעי ולא כן תניין שאין בית דין יכול לבטל את דברי בית דין חברו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין ואתא רב אבון רב יהודה בשם שמואל לא שנו אלא חוץ לשמונה עשרה הא בתוך שמונה עשרה אפילו גדול אינו מבטל מפני שעמדה להן בנפשותיהן"

⁵ או לפי הירושלמי בדברי שמואל.

⁶ שוב נראה פירושו של קרבן העדה דחוק, "היינו בלא שום אונס אבל במקום אונס כגון שמן שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה מבטלין." אבל פני משה אכן קולע לפשט, "דר' מנא פריך דאי מהאי טעמא א"כ אדרבא איפכא מסתברא הוא דאלא מפני שבאונס קיבלו עליהם הלכך אם לאחר זמן נראה לאיזה ב"ד לבטל בטל הוא שהרי מתחלה לא הסכימו ב"ה להם אלא ע"י אונס."

התוספות מבינים שהגזירה הייתה על המנסכים לעבודה זרה בלבד וכיוון שבזמנם אין מנסכים ניתן להקל. כלומר הגזירה כבר אינה תקפה, או לפחות החלק של הגזירה שמתייחס לעובדי עבודה זרה. מה שכן תקף הוא החלק של הגזירה "משום בנותיהם". לכן התוספות, יחד עם הפוסקים שהם מזכירים, מוכנים להתיר יין גוים בהנאה אך לא בשתייה, וכתוצאה מכך חומרת הגזירה נגד יין גויים פוחתת ומשתווה לשאר הגזירות נגד פתם, שמנם ובישולם. התוספות אינם מתייחסים כלל לגוזמת הלשון שלא ניתן לעולם לבטל את הגזירה "שאפילו יבא אליהו ובית דינו אין שומעין לו" כיוון שהגזירה הייתה אך ורק נגד מנסכים לעבודה זרה.

ג) איסור סתם יינם שווה איסור פתם ובישולם

אם כן, לפנינו מציאות חדשה שבה ניתן לסחור ביינם של גוים שאינם עובדי עבודה זרה ואינם מנסכים יין.⁷ לפי התוספות לא רק המוסלמים עובדים את האל האחד⁸, אף הנוצרים אינם נחשבים לעובדי עבודה זרה, "... בזמן הזה כולן נשבעים בקדשים שלהן ואין תופסין בהם אלהות ואע"פ שמה שמזכירין עמהם ש"ש [שם שמים] וכוונתם לדבר אחר מ"מ אין זה שם עבודת כוכבים גם דעתם לעושה שמים ואע"פ שמשפתין שם שמים ודבר אחר לא אשכחן דאסור לגרום לאחרים לשתף ולפני עור ליכא דבני נח לא הוזהרו על כך" (סנהדרין ס"ג ע"ב ד"ה "אסור לאדם שיעשה שותפות").⁹

אם כן, בשלב זה בקרב העמים שעובדים את העושה שמים, אין הבדל במהותן של הגזירות השונות – שמנם, פתם, בישולם ויינם – כולן נועדו למנוע נישואי תערובת.¹⁰ לגבי שמן, רבי (צ"ל ר' יהודה נשיאה נכדו של רבי עורך המשנה) ובית דינו התירו השמן (משנה עבודה זרה ב:ו) הואיל ו"שמן לא פשט איסורו ברוב ישראל... אין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה" (ע"ז לו ע"א).¹¹ לגבי פת, באופן כללי חכמים התירו לאכול פת פלטר במקום שאין פת ישראל מצוי, אבל לא פת של בעל הבית הלא יהודי.¹² נראה שחכמים הקלו בשמן ובפת כיוון שהם מאכלים בסיסיים, "חיי נפש", שהרי לפחות בעולם העתיק היה קשה לבשל בלי שמן והיה קשה לסעוד סעודה מזינה בלי לחם. בכל מקרה המשיכו להקפיד על פת בעל הבית מפני חתנות. לגבי בישול עכו"ם חכמים קבעו שעל מנת

⁷ ראוי לציין שיש אסכולה של חוקרים שטוענת שעובדי עבודה זרה מעולם לא ניסכו יין כמו שחז"ל דמינו. ראה למשל, Compulsive Libation: non-Jews and wine in early rabbinic sources, Journal of Jewish Studies, Vol LXIV, No.1, Spring [Sacha Stern מאת libationers: non-Jews and wine in early rabbinic sources, Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, pp. 19-44, 2013] בו הוא כותב, "The contrast between Rabbinic assumptions about non-Jewish libations and the evidence of Graeco-Roman literary, iconographic, and epigraphic sources is striking. Rabbinic sources assume that non-Jewish libations could be made in any context, at random, and compulsively; any non-Jew left on his own with Jewish wine, even for a brief instant, was suspected of having made a libation from it. Greek and Roman sources, in contrast, present wine libations as a well structured practice, performed only in specific contexts, and conforming to standard rituals...". "The myth of compulsive libation was, in other words, a powerful way of demeaning and demonizing avodah (36.3) rituals...". (41.3) zarah."

⁸ למרות שלא כל המוסלמים אדוקים, ידוע האיסור בדתם לייצר ולשתות יין ואף ולסחור בו.
⁹ הרמב"ם מסכים שהישמעאלים אינם עכו"ם (הלכות מאכלות אסורות יא:ז) אבל סובר שהנוצרים אכן עכו"ם (הלכות עבודת כוכבים ט:ד). לעומתו, יש הדעה המקלה והידועה של המאירי, שהקדים את זמנו, שהנוצרים עובדים את האל האחד והם בין המתקדמים "גדורים בדרכי הדתות". ראה בין היתר בית הבחירה למסכת עבודה זרה דף ו' ע"ב ודף כ"ו ע"א. המאירי גם מוכן להתיר הנאה מסתם יינם אבל לא לשתותו או לא להתיר מגע גוי ביין ישראל משום חתנות. רבי ישעיה די טראני מקל עוד יותר ופוסק להלכה אבל לא למעשה להתיר לשתיה יין יהודי שנגעו בו ישמעאלים או נוצרים (תוספות רי"ד מסכת עבודה זרה נ"ז ע"א).

¹⁰ ראו Jewish Eating and Identity Through the Ages מאת David Kraemer, [Routledge, New York, 2007] ע. 67-68: "In the Mishnah's late second century Roman context, it is surely significant that, among other foods, the well-known 'Mediterranean triad' – bread, wine, and olive oil – is subject to the present prohibitions. The most common and respected foods in the Roman world are prohibited to the Jew if they have belonged to the gentile... The obvious result of this prohibition is to make enjoying a meal with a gentile, even in the home of a Jew (because of the consequences of gentile touch with respect to wine), very difficult – and to do so in the home of a gentile would be nearly impossible...".

¹¹ לפי הירושלמי הסיבה להתרת השמן הייתה עניין של פיקוח נפש. על מנת לקיים את הגזירה, היהודים היו עולים בעצמם למקום בשם המלך, כנראה ללקט את הזיתים, והיו נהרגים. ראה ירושלמי שבת פרק א דף ג טור ד/ה"ד והמפרשים שם.
¹² ראה עבודה זרה ל"ה ע"ב והמפרשים שם יחד עם שולחן ערוך יורה דעה קי"ב סעיפים ב', ד', ה', ז', ו'.

להיחשב לבישול עכו"ם המאכל צריך להיות מספיק חשוב לעלות על "שולחן מלכים", ודבר שאינו נאכל כמו שהוא חי.¹³ אם הלא יהודי בישל מאכל לא כל כך חשוב, כלומר לא ראוי להגשה בסעודה מכובדת, או אם לא היה צורך לבשל אותו בכלל על מנת לאכלו, היהודי לא יפתח רגשי קירבה ואהדה כלפי הגוי.¹⁴

ד) פת פלטר, בישול עכו"ם בבית חרושת ועבודת גוי ביקב יהודי

כמו שחכמים הבחינו בין פת בעל הבית (שיש בו סכנת "חתנות") לבין פת פלטר (שאינו בו קירבה של ממש), היו גם אלה שדרשו להבחין בין בישול עכו"ם בביתם לעומת בישול עכו"ם בבית ישראל.

אומר הר"ר אברהם ב"ר דוד דודאי שלקות אסרו חכמים כשהעובד כוכבים מבשל בביתו אבל כשהוא מבשל בביתו של ישראל אין לחוש לא לחתנות ולא לשמא יאכילנו דברים טמאים ולא הודה לו ר"ת דודאי כיון שהעובד כוכבים מבשל לא חלקו כלל חכמים בין רשות הישראל לרשות העובד כוכבים כי לעולם יש לחוש שמא לא יזהר גם בביתו של ישראל כמו בביתו של עובד כוכבים.¹⁵

יש לראב"ד כנראה את ההנחה שבביתו של ישראל המצב ניתן יותר לשליטה והיהודי לא יבוא במגע עם כל משפחת הגוי כמו שהיה קורה אילו הוא היה מתארח אצלו. למרות שההלכה הנורמטיבית היא כרבינו תם¹⁶ תמיד היו אלה שדגלו בעמדת הראב"ד כמו שמעיד הרב בירדוגו שחי במרוקו בסוף המאה השמנה עשרה ותחילת המאה התשע עשרה: ". . . אולם ראיתי להגאון רבי רפאל בירדוגו בספר תורות אמת יורה דעה (סימן קיב) שכתב. . . כל הקולות שנמצאו בפוסקים, אף על פי שיש חולקים, בארצותינו הלך אחר המיקל, כגון המחלוקת של רבינו אברהם ורבינו תם בבישול הגוי בבית ישראל בארצותינו יש להקל. כן נראה לי. ע"כ."¹⁷ המצב אפילו יותר בטוח אם הגוי הוא לא חבר אלא שכיר. הרב עובדיה יוסף מודה שבמקרה כזה "יש מקום להקל":

. . . בגוי שהוא שכיר אצלינו, נראה שיש מקום להקל, כי יש שדנים אותו כדין עבדים ושפחות הקנויים לנו, שדעת כמה פוסקים להקל בהם, וכמבואר בשו"ת הרשב"א חלק א' (סימן סח), שכתב, ויש מרבתינו שציידו להתיר בישולי עבדים ושפחות שלנו, ונותנים טעם לדבריהם, שמכיון שאיסור בישולי גוים אינו אלא משום חתנות, אין גזרת חתנות וקירוב הדעת אלא במי שעושה מרצונו לאהבת ישראל, אבל אלו עושים הם בין ירצו ובין לא ירצו, לפיכך אין קירוב הדעת שייכת בהם, ולא גזרת חתנות. וסיים, ומכל מקום אין דבריהם מחוורים בעיני, וכן אנו נוהגים איסור בבישוליהם אף בדיעבד. עכת"ד. . .¹⁸

¹³ שולחן ערוך יורה דעה סימן קיג:א

¹⁴ לא נהירה לנו הבנתו של הר"ר אליזב דורף ב- "The Use of All Wines" ע. 295 - 318 בתוך Proceedings of the Committee on Jewish Law and Standards of the Conservative Movement 1986-1990, כנסת הרבנים, ניו יורק, תשס"ה. הוא כותב, ". . . the prohibitions originally instituted against the bread, oil, and cooked foods prepared by non-Jews have been abrogated long ago. If one were keeping these strict measures in order to prevent social intercourse between Jews and Gentiles, the policy would be at least be consistent." ע. 309. אנו טוענים שמעולם לא התירו להמם ובישולם של גויים, ולכן יש עקביות גם באיסור על סתם יינם.¹⁵ תוספות עבודה זרה ל"ח ע"ב ד"ה "אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא." מעניין לציין שרבינו תם לא הזכיר כלל את העניין של חתנות; כנראה הוא היה מוטרד יותר מהאפשרות שהלא יהודי יתבלבל אפילו במטבח היהודי ויכין משהו לא כשר, למשל תערובת בשר וחלב.

¹⁶ ראה ש"ע יו"ד קיג:א אבל גם קיג:ד.

¹⁷ שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן נד.

¹⁸ שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן נד.

גישה חדשנית נמצאת אצל הרב משה פיינשטיין במאמר של הרב מנחם דוב גנק, המנכ"ל הוותיק של ארגון הכשרות ה-OU.¹⁹ גנק דן בעניין של בישול בבית חרושת. כאן לא רק שהגוי הוא שכיר אלא גם בנוסף הוא נמצא במקום עבודה שבו הוא מבודד למדי ממגע חברתי עם הלקוחות. הוא מביא את הרב אהרן הלוי (המאה השלוש עשרה, ספרד/צרפת) שכתב ב"בדק הבית" (בית ג' שער ז') לגבי מאפייה שאין בה משום בישולי נכרים כיוון "דלא שייך בהא איקרובי דעתא". גנק ממשיך ש"בבישול הנכרים שבבתי החרושת שבזמננו, שאין ישראל האוכל את המאכל נפגש כלל אם הפועל הנכרי העובד בזה, שוב אין כאן חשש חתנות כלל, ומותר." בתשובה לשאלה לגבי מפעל שמייצר "עג ראלס", הר' משה פיינשטיין משיב, "יש לדון להתיר 'עג ראלס' אלו מאיסור בישול עכו"ם, דהנה כבר דנו בעלי הוראה בדור שעבר, כשעלתה שאלת ה'סרדינים' וכדומה להתיר משום דבמציאות לא שייך בהם גזירה דחתנות, דהוי מתבשלים בבית חרושת ע"י כמה וכמה פועלים אינם יהודים, ונאכלים במקום אחר לגמרי, באופן שלא יבואו האוכלים להתקרב לאלה שעסקו בבישולם."²⁰

אם כן, ניתן לעשות הקש ממצבו של בית החרושת למצבו של היקב בנגב המוזכר בשאלתנו. היקב נמצא במקום מבודד ואין מגע בין הפועלים לבין הלקוחות שיקנו וישתו את היין בסופו של דבר.²¹ הגוי (התיאורטי) אכן יעבוד עם בעל הבית היהודי אבל מותר לעבוד ביחד. עבודה משותפת כשלעצמה לא הייתה מקור הדאגה של חז"ל לחשש חתנות.²² יהודים לא רק תמיד היו רשאים לעבוד יחד עם לא יהודים במקומות כמו בתי אפייה ובתי חרושת אלא שהיום בארץ יש גם ערך נוסף לחיים המשותפים הבאים לידי ביטוי על ידי עבודה בצוותא.

ה) מגע גר תושב

בנוסף יש להתיר לאזרח לא יהודי במדינת ישראל לעבוד בתעשיית היין היהודית כיוון שמגע של גר תושב אינו פוסל את יין היהודי לשתיה. בפירושו לברייתא "איזהו גר תושב" בעבודה זרה ס"ד ע"ב, הרא"ש טוען באופן פשוט שניתן לייחד יין אצל גר תושב "כי מגעו מותר בשתיה" (רא"ש פרק ה' סימן ה').²³ כיוון שגר תושב מקבל עליו לא לעבוד עבודת כוכבים, אנו לא דואגים ליין נסך. לגבי חתנות אנו גם פחות חוששים כיוון שהוא המיעוט בארצנו ובכל מקרה מדובר על היין שלנו ולא שלו. למרות שבאופן רשמי, קשה לקבל מישו למעמד של גר תושב היום, נראה שבפועל ניתן ליחס לו את המעמד הזה. הרמב"ם קובע ש"אין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נהוג אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד" (הלכות עבודת כוכבים י:ו)²⁴ קשה לקבוע בוודאות כיצד הבין הרמב"ם את טעמה של הלכה זו. נראה מדבריו שהסיבה היסודית להגבלה זו קשורה בהתבססות השלטון היהודי בארץ, מכיוון שלפי ניסוחו גר

¹⁹ מסורה, A Torah Journal Published by the Kashrut Division of the Union of Orthodox Jewish Congregations of America חוברת א', ניסן תשמ"ט, "בענין בישול עכו"ם" מאת הרב מנחם דוב גנק, ראה ע. צג-צד.

²⁰ התשובה נכתבה ע"י רב נטע גרינטבלאט לפי חוות דעת של רבו הרב פיינשטיין. הרב גרינטבלאט הקריא אותה לפני הרב פיינשטיין והאחרון הסכים שכך הייתה כוונתו. התשובה הזאת אינה מופיעה ב"אגרות משה" והופיעה לראשונה בכתב עת "מסורה" (ראה מראה מקום 18) לראשונה. למרות סמכותו של הר' פיינשטיין, כנראה גישתו הייתה חדשנית מדי לרבני האו.י. (OU: Orthodox Union). בסוף הרב גנק מוסיף ש"אלא דאגן באו.י. דנין תוצרת בית חרושת כדין פלטר דאסור לענין בישול עכו"ם".

²¹ איננו חוששים שהמגע של הגוי יטמא או יפגום בקדושת היין כמו שחז"ל לא חששו שהמגע של גוי בבצק או בלחם יטמא או יפגום בקדושת הלחם. הן יין הן לחם הם חשובים כיוון שיש להם ברכות מיוחדות ומשמישים לנו בטכסי מעבר ובסעודות מצווה.

²² כזכור, אפילו ההתנגדות של רבינו תם לעמדת הראב"ד בעניין עכו"ם המבשל בבית יהודי (ראו לעיל ע.4) לא התבססה על חשש לחתנות אלא על חשש לענייני כשרות.

²³ הרמ"א גם מביא את דעתו ביורה דעה קכד:ב. ראה פירוש הש"ך שם. ראה גם הדעה של רבינו יצחק בתוספות ד"ה "אין מפקידין אצלו יין ואפי' בעיר שרובה ישראל." נראה שלרא"ש יש בכלל דעה מקלה לגבי גוי שבא במגע עם יינו של ישראל; ראה טור יורה דעה הלכות יין נסך סימן קכד. ראה גם חידושי דינין והלכות למהר"י ווייל סימן טו.

תושב נוהג 'בזמן שכל יושביה עליה . . . וכולם יושבים כתקנם' (הלכות שמיטה ויובל י:ח). היובל אפוא הוא אמת מידה להתבססות עם ישראל בארצו.²⁵

בנוסף הרמב"ם כותב שמי שאינו גר תושב לא רשאי לשבת בארצו, אפילו ישיבת עראי. הראב"ד משיג עליו וכותב "א"א איני משוה לו בישיבת הארץ". יוסף קארו (כסף משנה) מסביר שבכל מקרה אם הזר קבל עליו שבע מצוות בני נוח הוא רשאי לשבת בארץ. הוא מתרץ שהרמב"ם גם מסכים שהוא יכול לגור בארץ, רק התכוון "שאינן בית דין מקבלין אותו". בפועל הוא גר תושב אבל לא באופן רשמי.

(ו) האם מקבלים גר תושב בימינו?

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, הרב הראשי האשכנזי הראשון של מדינת ישראל, היה צריך להתמודד באופן ישיר עם מעמד הנוכרים במדינה הדמוקרטית. לגבי האיסור למכור קרקע בא"י לאינו יהודי, הר' הרצוג סומך את ידיו על הרב אברהם יצחק הכהן קוק שכותב שהאיסור אינו חל על הערבים, "בני דת האיסלם, כיוון שהם אומה שלמה המוחזקת [ש]אינם עובדי ע"ז" . . . אעפ"י שאינם גרים תושבים במובן החוקי של שם זה. . .".²⁶ כלומר למרות שהמוסלמים הגרים בארץ אינם גרים תושבים באופן רשמי, בפועל הם כן ומותר למכור להם קרקע. כל ה"היתר מכירה" לקראת שנת השמיטה של הר' קוק מבוסס על העיקרון הזה. דעתו של הרב הרצוג כלפינו נוצרים היא דומה לדעת התוספות שראינו לעיל:

והנה הנוצרים בעצמם מחזיקים את עצמם בתור מאמינים באחדות הבורא, אבל השכל שלנו אינו תופס איך הם ממזגים את האמונה באחדות הבורא עם אמונת השילוש. ואולם אין להכחיש שיש להם מושג של בורא עולם ומשגיח אלא שהמושג הזה איננו צרוף . . . ומכיון שהוכח . . . שעל השיתוף לא הוזהרו . . . כלומר העבודה בבת אחת לא-ל היחיד ללא ראשית וללא תכלית בורא השמים והארץ בצירוף אליו יתברך בר מינן, כח הגוף או אחת מתופעות הטבע, או איש שהדמיון שהלך שובב העלהו לדרגת אלוה, באופן שהראשון עיקר והשני טפל, אפילו אם זו עבודה זרה לישראל לחייב עליה מיתת בית דין או מיתה בידי שמים, אין הדבר כן לבני נח שעליהם לא נאסרה כלל. ולפי"ז יצאו מכלל עובדי עבודה זרה, וכל מה שנאמר על המושלימים סובב גם עליהם, ככל האמור לעיל. . . כך עכ"פ הנוצרים שבזמננו, אפילו קאטולים אינם עובדי ע"ז במובן המקורי אלא לבם לשמים, אעפ"י שהם בעצמם אינם תופסים בשכלם את השוואת הסתירה שבין האחדות והשילוש.²⁷

(ז) הלכה למעשה

לענייננו נראה שאם בפועל ניתן להחיל דין גר תושב על תושבים או קבוצת תושבים, ההחלה הזאת תהיה תקפה לדין מגע של גר תושב ביין שלנו אליבא דהרא"ש. כיוון שהיום התבססנו בארץ ואנו הרוב והריבונים, אנו פחות מוטרדים

²⁴ הרמב"ם פוסק כר"ש בן אלעזר בערכין כ"ט ע"א.

²⁵ אליעזר חדד, מיעוטים במדינה היהודית, היבטים הלכתיים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, מחקר מדיניות 80, ירושלים, תש"ע, ע. 48-49.

²⁶ הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, תחוקה לישראל על-פי התורה, כרך א' סדרי שלטון ומשפט במדינה היהודית, ע. 15.

²⁷ הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, ע. 16-17.

מנישואי תערובת בין יהודים למיעוט הערבי המוסלמי או הנוצרי החי בארץ, במיוחד במציאות שבה הפועל עובד ביקב המרוחק מקהל היעד של הקונים והשותים. מסקנתנו היא שניתן להעסיק עובד לא יהודי ביקב היהודי בנגב.²⁸

שלמה זכרוב
ירושלים עיר הקודש
ט"ז בשבט, תשע"ז

בהסכמת: הרב אהוד בנדל
הרב גיל נתיב
הרב פרץ רודמן
מתנגדים: הרב דיאנה וילה
הרב דובי חיון
נמנע: הרב אבי נוביס-דויטש

²⁸ אם במקרה יוצא דופן המועמד לעבודה אינו "גר תושב" כלל ויש חשש שהוא עובד ע"ז, צריכים לבדוק אחריו.

